

STM 1923

Studier över Josef Martin Kraus

I. Första delen

Av Birger Anrep-Nordin

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

STUDIER ÖVER JOSEF MARTIN KRAUS.

AV BIRGER ANREP-NORDIN.

Använda förkortningar: KMA. = Kungl. Musikaliska Akademien samt Kungl. Musikaliska Akademiens bibliotek. — UB. = Uppsala Universitetsbibliotek. — KB. = Kungl. Biblioteket. — RA. = Riksarkivet. — OB. = K. Teaterns bibliotek. — BIOD. = Fr. S. SILVERSTOLPE, »Biographie av Kraus» etc. Sthlm. 1833. — KMUS. = Bezirksmuseum i Buchen, Odenwald.

INLEDNING.

TIDIGARE KRAUS-FORSKNING.

Der första biografien över Kraus lämnar hans vän från Göttingentiden, Carl Stridsberg, som i »Åminnelsetal öfver — — — Joseph Kraus» etc. Sthlm 1798 ger en levnadsteckning samt en överblick av hans kompositioner (den senare av Per Frigel).

En annan samtida minnestecknare är också den outtröttlige brevskrivaren Gjørwell, som i brev till sin dotter, fru Lindahl i Norrköping, talar om en »depesche» som han är i färd med att författa. (Brev $^{30}/_1$ 1801, $^{13}/_4$ 1801. KB.) Äntligen blir den färdig och avsändes $^{17}/_3$ för att via fru L. nå Fr. S. Silverstolpe i Wien och därefter Kraus syster, fru Lämmerhirt. Dock finnes denna depeche ej bevarad. (Saknas i KB.) Han sänder senare, $^{21}/_4$, en skizz av monumentet på Kraus grav.

Närmast följande Krausbiografi härrör från den högt kultiverade och vittret intresserade Marianne Ehrenström som i sina Notices sur la littérature et les beaux arts en Suède, Sthlm 1826 (11, 17 f.) givit en kort men synnerligen sympatisk minnesteckning av Kraus.

Den största och grundläggande Krausbiografien är av Fredrik Samuel Silverstolpe. Han är till uppfattning och stil en gustavian, ett stycke kvarlevande ancien régime, som delar många

av gustavianernas passion för musiken¹. Sitt outtröttliga intresse för Kraus har han manifesterat i en från olika håll sammanbragt samling av Krauskompositioner, den fullständigaste som funnits på en hand (UB) dels i omfattande förarbeten på biografien över Kraus, såsom korrespondens med dennes syster, fru Lämmerhirt, pater Romann-Hofstetter m. fl. En större samling Krausbrev har han också samlat samt publicerat delar därav. Han hade redan 1802 anförtrott utarbetandet av biografien åt någon härför särskilt lämpad person, som dock av brist på tid endast långsamt handlägger den². Man frestas gissa på Frigel. — Det dröjde dock årtionden innan S. verk såg dagens ljus, och det var då han själv som fullföljde det: Biographie av Kraus etc. Sthlm 1833. Smärre bidrag till Kraus biografi och karakteristik lämnade S. i »Några återblickar på Rygtets Snille och Konstens värld», Sthlm 1841.

Kraus är Silverstolpes stora entusiasm: personligen ha de aldrig råkats, och det är uteslutande genom sina verk som Kraus i FRSS vunnit en beundrare, vars mödor aldrig minskades att göra mästarrens namn känt, hans minne hedrat och åt hans verk inrymma en plats på samtidens program. I Wien samlar FRSS hans kompositioner, han propagerar för dem, likaså i Petersburg, där han t. o. m. översätter »Æneas i Carthago» på fransk prosa. Tidigare har han sökt föra samma verk in på tyska scener genom tysk översättning. Det är ock S. som reser en mer varaktig minnesvård över Kraus grav, när den första och provisoriska faller sönder. S biografiska gärning över Kraus kännetecknas av en långt gående försynthet: han har främst velat låta Kraus själv komma till tals, och som författare endast obetydligt tagit till orda. Det är ett tillvägagångssätt, som höjes över allt klander. Men det gör det önskvärdt, att en senare tids forskning också riktar sin uppmärksamhet på denne tonsättare, söker att finna något att tillägga i hans levernes beskrivning, strävar att orientera honom i ett större historiskt utvecklingsammanhang, både som människa och musiker.

Detta är så mycket angelägnare, som han säkerligen är den

¹ Född i Stockholm 1769. Studier för Desprèz vid Konstakademien, student i Uppsala, anställning i Kab. för utrikes brevväxling 1792. Chargé d'affaires i Wien 1796, d:o i Madrid 1802, Petersburg 1805. rapellerad på egen begäran 1807. Överintendent 1813. Se vidare Tidskr. f. Mkf. IV, 82 f.

² Silverstolpes brev till fru Lämmerhirt, Sthlm 22 nov. 1803: KMUS.

noblaste och mest fördjupade representanten för det utgående 1700-talets musiker, som vårt land äger. Vidare också, eftersom svensk Krausforskning praktiskt taget avstannat med Silverstolpes verk. På tysk botten har däremot en ättling till Kraus, herr K. Fr. Schreiber sedan flera år förberett en uttömmande biografisk framställning och verkställt avskrifter ur de brev, som förvaras i Krausavdelningen av Bezirksmuseum i staden Buchen i Odenwald. Då kriget och därav uppkomna förhållanden gjort det omöjligt att på tyska kunna utgiva ett dylikt verk, har hr Schreiber av intresse för saken satt sin förhoppning att kunna slutföra arbetet åt sidan och lämnat mig tillfälle att utnyttja hans brevmaterial, varjämte han på många punkter haft viktiga meddelanden att göra. Det är mig en kär plikt att få betyga honom ett varmt tack därför.

På Silverstolpes Krausbiografi återgå senare framställningar utan att bjuda väsentligt nytt: så Ad. Lindgren »Svenska hofkapellmästare 1782—1882», Sthlm 1882 samt de samlande framställningarna i T. Norlinds arbeten: Allmänt musiklexikon, Sthlm 1916 och »Svensk musikhistoria», Sthlm 1918.

Några notiser i utländska tidningar: Allg. Musikzeitung 1798: 1 samt 1801: 318, dessutom Hamburger politischer Journal okt. 1798 äro av underordnad betydelse. Mindre vikt ligger ock på de framställningar, som utländska lexika o. dyl. erbjuda.

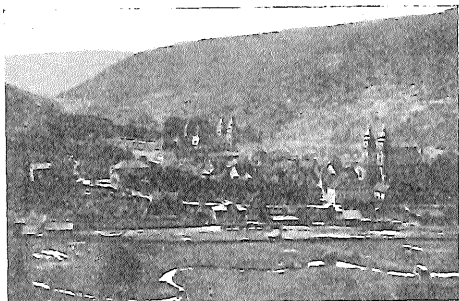
I. LEVNADSTECKNING.

1. Kraus familj och barndomsår.

Av Kraus förfäder äro följande kända: hans farfader Rupertus Kraus, som var värdshusvärd i Markt Flecken, Weilbach i Odenwald samt hans morfader, byggmästaren Joseph Schmidt, som byggt det hus i Miltenberg, vari Kraus föddes, och lett arbetet vid byggandet av statskyrkan i Amorbach.

Kraus föräldrar voro Joseph Bernhard Kraus (1724—1810) och Anna Dorothea Schmidt (1733—²¹/₈ 1804), gifta sedan 1754. Fadern var 1751 stadsskrivare i Amorbach, blev 1759 amts-keller i Bürken¹ och erhöll samma befattning i Buchen i Odenwald 1761. Ställd under rättegång och suspenderad från tjänsten 1775, dock fullständigt frikänd och i vederlag tilldelad ränteriförvaltartjänst 1778 i Königstein. Blev 1783 amtskeller och överamtsassessor i Amorbach, vilken tjänst han överlät åt sin

¹ Heter numera Osterburken.

AMORBACH.

måg, amts-kellern König; bosatte sig själv i Miltenberg, där han levde av hopspard förmögenhet.

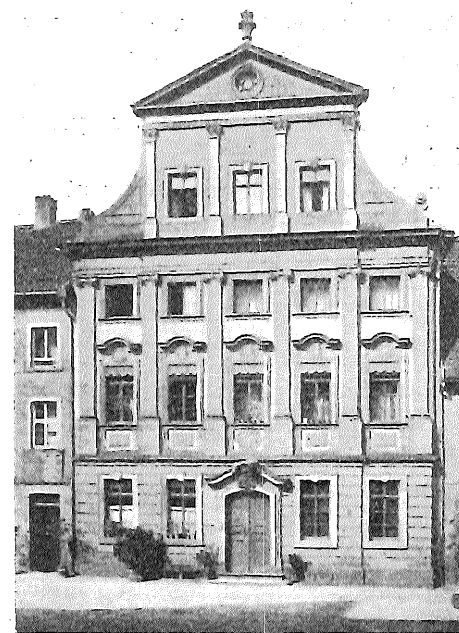
Familjen blev mycket talrik; det föddes i allt fjorton barn, av vilka dock nio dogo i tidig levnadsålder. Av dem som hunno mognare år märkas; Frans Leonard, död svagsint 1791, Catharina Josefa, död vid 23 års ålder i kloster i Mainz, Maria Anna, g. m. hovrådet Lämmerhirt. Frans hade mycket framträdande musikaliska anlag och spelade violin så väl att han med framgång uppträtt på en konsert i Frankfurt.

Josef Martin föddes den 20 juni 1756 i Miltenberg¹. Från tiden i Buchen stamma Kraus första barndomsminnen, som skymta för hans syn, när han långt senare sitter i Paris och håller på att bli ett offer för spleen².

Mera konturlösa stå föräldrar och syskon (med undantag för fru Lämmerhirt) i de aktstycken, som kunna läggas till grund

¹ Han har måhända själv uppgivit $24/6$ som födelsedag, varom en av FRSS interlokutörer i Ups. X 270 f. fol. 44 upplyser: Er hatte nur so seine Caprize den 24-ten [juni] zu feyern, weil, wie er sagte, Johannes ein grosser Mann gewesen sey.

² "Wie der Knabe Süssholtz und für einen Kreutzer Zuckerpapier einhandelte — die Zwetschen im Hack herunterwarf, — Stickels und Blinzelmäuschens spielte beim alten Kantor das Klavier, beim Rector die Fidel und's lateienische verhunten lernte — wie so eines Tages mein Grossvater im blauen Rocke in die grosse Stube zu Buchen kam und mich vom Kopf bis zu Fusse besah und meinem Vater sagte, er sollte mir ein Paar neue schwarze lederne Hosen machen lassen, wenn ich fleissig studierte — den Tag wo der Vater in Miltenberg war und meinem guten Grossvater die Augen zudrückte — wie meine Mutter weinte, als sie's erfuhr — den nähmlichen Morgen diente ich den alten Dechanten zur Messe, der gab mir einen Weisspennig um mich zu trösten. — (Ups. X 270 f. fol. 68).

J. KRAUS' FÖDELSEHUS I MILTENBERG.

för Kraus biografi. Om fadern vet Silverstolpe blott berätta, att han »lämnat efter sig rygget om en utmärkt skicklighet och embetsmannaroutine» (BIOK 4) och modern har han intet att meddela om. — Härutinnan fylla dock Kraus brev till hemmet och föräldrarna ut bilden, så att det är möjligt att göra sig en allmän föreställning om förhållandet mellan föräldrar och barn. Det visar sig hava varit mycket gott. Slitningar mellan föräldrarnas intresse att se sonen snart färdig som välbeställd ämbetsman bryta sig mot dennes önskan att fortsätta sin utbildning (BIOK 47) och bana sig en väg som musiker: tonen blir hos sonen både uppörd och bestämd. Men samtidigt rör sig hans skrivsätt i en av varm sonlig kärlek adlad formulering, vars hjärtlighet ej är att misstaga sig på.

Med syskonen var han förenad i nära sympati: system Catharina Josepha har han hållit särskilt mycket av (Ups. X

270 f. fol. 41), men efter hennes bortgång har han skänkt sin broderliga tillgivenhet i hög grad åt systemen Mariana — fru Lämmerhirt. Denna sympati hade kanske ålderskillnaden till en början lagt hinder i vägen för, och den växte fram först sedan Kraus kommit till Sverige. Hans omtanke om syskonen i gemen framträder tydligt, när föräldrarna förebrå honom att han med sina studier berövar en del av syskonen deras arvsutsikter (BIOK 48).

Redan vid fem års ålder började Kraus att hos rektor Pfister i Buchen med musiken: att elevens ålder gjort intensiva och alltför stränga studier omöjliga tycks kunna utläsas ur hans ovan citerade uttalande om undervisningen, härför talar också den omständigheten att han hos rektorn fick spela de noter, som denne för tillfället hade till hands. Att dessa voro utan auktornamn gjorde det ej lätt att bestämma, vad som egentligen blivit spelat (Ups. X 270 f. fol. 9). Rektor Pfister omtalar senare (Brev till Kraus far 26 sept. 1800) om Kraus barndom: »Kaum 7 bis 8 jährig, war er schon im lateinischen Aufsätzen so gegründet, dass er zu einer höheren Klasse konnte befördert werden. Seine Anlage zur Musik war ebenso ausnehmend und wundervoll, so dass er mit seiner Discantstimme die weibliche und Sopranisten in der Höhe und Fertigkeit gleich im ersten Vierteljahr übertraf — und so auch auf seinem kleinen Geigchen (denn eine grosse konnte er noch nicht verspannen) in einem Trio die erste, ich sein Lehrer die Zweite Violine mit Verwunderung Aller auf der Orgel (Podium) in der Kirche abspielte». Kantor Wëndler, vilken nämnes som Kraus lärare i Buchen tyckes i det biografiska materialet ej spela någon speciell roll.

Om Kraus lynne och läggning som barn meddelar fru Lämmerhirt (Ups. X. 270 fol. 43): »Sein Humor in der Kindheit war lustig, voller Feuer, und sein Geist immer darauf aus sich im wissenschaftlichen vorzuthun, und sich bei iederman beliebt zu machen».

(Forts.)
